

Егоцентризм та кооперація у рамках комунікативної ситуації непорозуміння

К. А. Юровських

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна
*Corresponding author. E-mail: katia_yurovskikh@mail.ru

Paper received 20.03.16; Accepted for publication 01.04.16.

Анотація. У статті проведено аналіз понять егоцентризму та кооперації у комунікації загалом та у ситуації непорозуміння зокрема. Спираючись на засади соціокогнітивного підходу, графічно зображено складові комунікації. Виявлено зони, в яких існує вірогідність виникнення непорозуміння, та ідентифіковано конкретні проблеми, що призводять до цього явища. Результати дослідження підкріплено прикладами із англомовного діалогічного дискурсу.

Ключові слова: *егоцентризм, кооперація, непорозуміння, ситуативний контекст.*

Протягом другої половини ХХ ст. та на початку ХХІ ст. у гуманітарних дисциплінах відбувались певні коливання щодо надання більшій значимості у мовленнєвій взаємодії або егоцентризму (Б. Кейсар [5]), або кооперації (П. Грайс [3]). Проте із домінуванням міждисциплінарних тенденцій на лінгвістичній арені з'являється новий підхід – соціокогнітивний – що поєднує у собі соціальні/кооперативні та когнітивні/егоцентричні риси. Основним положенням соціокогнітивістів (І. Кечкеша [4], Т. ван Дейка [2]) є те, що взаємовиключення егоцентризму та кооперації не припустимо, адже обидві характеристики присутні у комунікації та між собою взаємопов'язані. Відтак індивідуальні та соціальні риси одночасно репрезентовані у комунікативному процесі.

Метою цього дослідження є аналіз егоцентричних та кооперативних рис у комунікації в цілому, а також виокремлення соціокогнітивних передумов виникнення непорозуміння.

Матеріалом дослідження слугували уривки діалогічного дискурсу, вилучені із популярних англомовних серіалів. Застосовані **методи** є дискурс-аналіз, конверсаційний аналіз.

Результати та їхнє обговорення. На даному етапі розвитку лінгвістичної науки соціокогнітивний підхід найповніше сформульовано І. Кечкешем у його книзі "Інтеркультурна прагматика" (2014). Стівпами, на яких ґрунтується цей підхід, є наступні: репрезентація як егоцентричних, так і кооперативних рис у комунікації (тобто інтеграція індивідуальних, поведінкових та екстралінгвальних впливів), а також орієнтація як на мовця, так і на слухача. Заявлений підхід характеризується своїм холістичним трактуванням комунікації [4, с. 46].

Комунікація постійно балансує між егоцентричними та кооперативними тенденціями. Егоцентризм експлікується в активуванні найпомітнішої інформації ("salience" у термінології І. Кечкеша [4, с. 56]) для уваги мовця у процесі конструювання та інтерпретації висловлень, тоді як кооперація – у процесі генерування та формування інтенції, релевантної ситуативному контексту.

Варто відмітити, що традиційне потрактування кооперації за П. Грайсом у концепції І. Кечкеша отримує дещо відмінне прочитання. П. Грайс брав за основу ідеальне протікання комунікації [3, с. 42], проте І. Кечкеш наголошує на тому, що комунікативні проблеми (непорозуміння та комунікативні провали) є

невід'ємними рисами комунікативного процесу [4, с. 137]. Відтак згідно із соціокогнітивним підходом кооперація присутня навіть у проблематичній комунікації.

Розглядаючи непорозуміння як один із найтипівіших видів проблематичної комунікації, варто прийняти до уваги, що це явище має досить складну природу через різноманітні фактори, що спричинюють його, а саме фактори семантичного, прагматичного, когнітивного та контекстуального характеру. Вихідним положенням у нашому дослідженні є наступне: **комунікативне непорозуміння** балансує між провалом та успіхом у спілкуванні, розумінням та нерозумінням, займаючи при цьому проміжну ланку.

Баланс необхідний і в регулюванні егоцентричних та кооперативних рис мовців. Як зазначав І. Кечкеш, вони можуть бути представлені різною мірою, проте їхня наявність обов'язкова, адже вони інтерактивні та невіддільні. Вчений репрезентував індивідуальні та соціальні риси ланцюжком, як вони актуалізовані у комунікації (індивідуальні риси: попередній досвід – помітність – егоцентризм – увага; соціальні риси: актуальний ситуативний досвід – релевантність – кооперація – інтенція) [4, с. 47].

Згідно із І. Кечкешем **індивідуальні риси** беруть свій початок у власному досвіді комуніканта, який зумовлює помітність певних компонентів. Егоцентризм спрямовує мовця на помітне для власного "я", тим самим звертаючи увагу лише на певні елементи [4, с. 47]. Тому мовці і реагують на однакові стимули, ситуації по-різному, зважаючи на відмінний попередній досвід.

Щодо **соціальних рис** комунікації, то вони певним чином інтеріоризовані через те, що соціальне пропускається крізь призму індивідуального. Відтак ситуативні компоненти активізуються, модифікуються та адаптуються, призводячи до релевантності та слідом кооперації, які зрештою перетворюються у спільну інтенцію [4, с. 47]. Отже, соціальні риси конкретизовані та прив'язані до певної комунікативної ситуації. Соціальне отримує звужене трактування, оскільки до уваги беруться лише окремі соціальні риси, необхідні для виведення інтенції.

Виступаючи у підтримку заявлених положень, представимо комунікацію схематично у соціокогнітивному ключі у Рис. 1 для кращої візуалізації її компонентів.

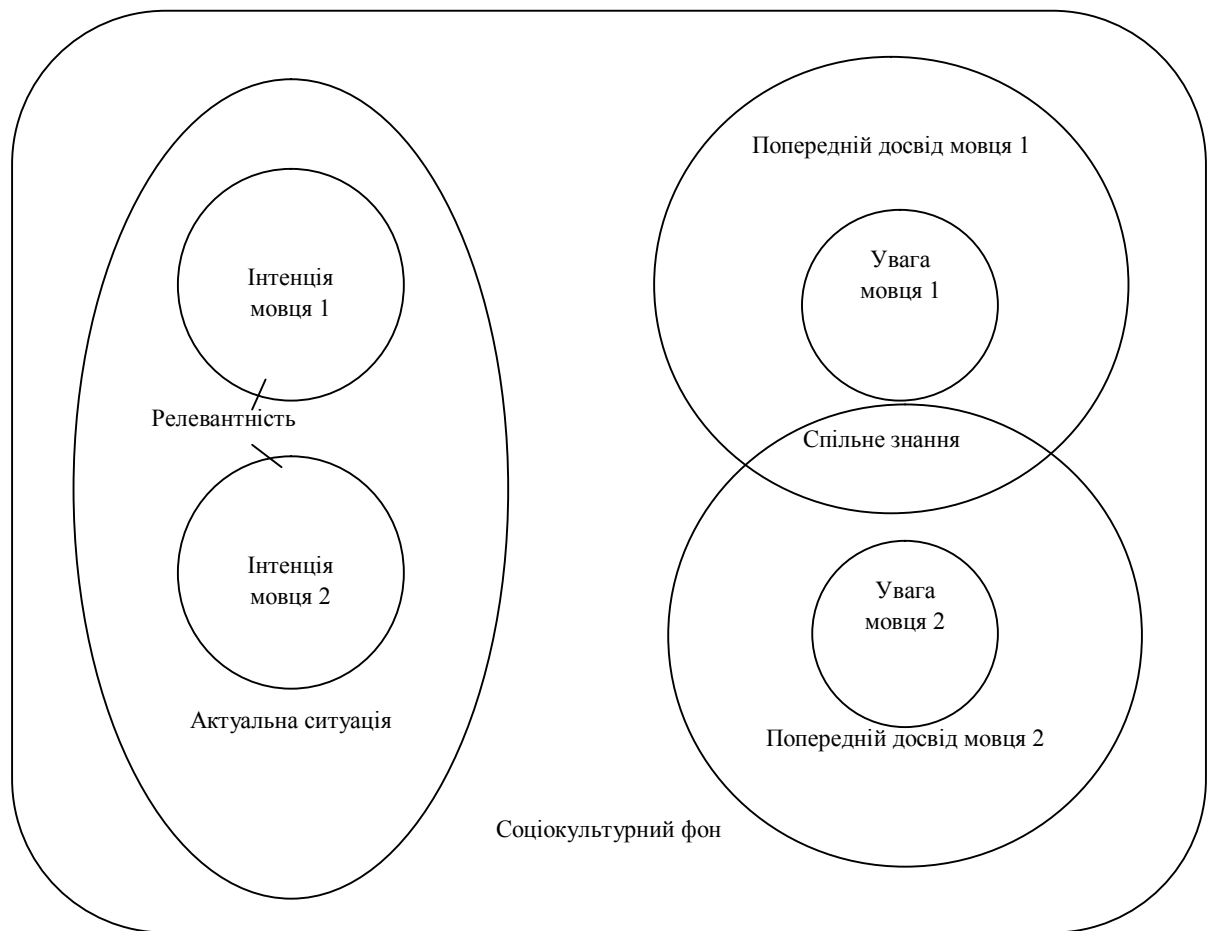

Рис. 1. Модель комунікації монокультурних мовців у соціокогнітивному ключі.

Застосовуючи соціокогнітивний підхід, визначимо зони, в яких існує вірогідність виникнення непорозуміння між монокультурними, а саме англійськими мовцями. Холістично трактуючи комунікацію, класифікація не розмежовує причини залежно від адресата або адресанта. Дві основні зони, що можуть позиціонувати труднощі у досягненні порозуміння, є такими: 1) егоцентричне поле; 2) кооперативне поле.

1). **Егоцентричне поле** характеризується надзвичайно високим рівнем індивідуальності, оскільки кожний мовець володіє власним попереднім досвідом, що визначає фокус уваги. Тобто два егоцентричні поля функціонують ізольовано за умови відсутності спільних знань, релевантних ситуації. Проте доволі часто комуніканти володіють певним спільним багажем знання, яким і послуговуються у процесі спілкування. В такому випадку за умови неможливості або неадекватності визначення спільного знання може виникнути непорозуміння.

Егоцентричні передумови виникнення непорозуміння:

А) Розбіжності у продукуванні та потрактуванні висловлення, зумовлені різним індивідуальним досвідом.

Mike: You play witnesses?

Donna: I don't play anything. I embody. And if I'm on your team, you're a winner.

Mike: How can a witness make a lawyer a winner? Don't they all testify to the same facts?

Donna: You think if you cooked a meal with the same ingredients as a chef it would taste the same? (then) When I cook, people win.

Mike: In that case –... (Suits, Season 1, Episode 7).

В даному уривку діалогічного дискурсу непорозуміння спричиняється різним сприйняттям поняття "свідки в інсценованому судовому процесі". В той час як чоловік конвенціонально ставиться до свідків, атрибуєючи їм просте виконання своїх ролей, жінка стверджує, що вона втілює, вживається в роль, тим самим гарантуючи перемогу в суді. Ці перспективи походять із різного попереднього досвіду, пов'язаного із інсценованим судовим процесом. А отже, в цій ситуації Донна нав'язує свій егоцентризм Майку. Дві когнітивні бази мовців стикаються, призводячи до непорозуміння.

Б) Різні ступінь помітності понять – звертання уваги мовців на різні фактори, чинники, компоненти.

Shawn: A marinating steak?

Gus: What, you want to eat that, too?

Shawn: No, but don't you find that a little odd?

Gus: That a man would eat a steak?

Shawn: That a man who was ready to kill himself would take the time to marinate a steak for a future meal? Dude. This was not suicide. This was murder. (Psych, Season 1, Episode 5).

Зважаючи на різний професійний досвід, детектив Шон та фармацевт Гас звертають увагу на різні

елементи на місці злочину. Для Шона характерна підвищена увага до деталей для розкриття злочину. В його голові всі компоненти складаються, ніби у пазл, для створення загальної картини. На противагу, Гас, що не звик до такого роду трактування деталей, взагалі не звертає увагу на них та інтерпретує ситуацію як пересічна людина, не задіяна ніяким чином у кримінальних розслідуваннях. Таким чином, увага, що ґрунтується на попередньому досвіді, порізному функціонує, активуючись і реагуючи на різні чинники та провокує виникнення непорозуміння.

В) Неможливість, неадекватність визначення спільного знання або його нехтування.

Debra: I got it, Dex!

Dexter: Got what?

Debra: The case that's gonna get me my shield. This one's huge and Angel put me on it. Officially on it. (Dexter, Season 3, Episode 1).

У даному випадку непорозуміння виникає через неможливість інтерпретації дійкичної референції, вираженої займенником "it". Дейксис не несе в собі експліцитної референції, адже його значення не може бути виведене із ситуативного контексту. Відтак Дебра демонструє власний егоцентризм, зважаючи лише на свої знання та думки. А отже, вона нехтує спільним знанням, оскільки представляє редуковану версію, зрозумілу лише для неї. В свою чергу, Декстеру необхідно вдаватися до уточнюючого питання для досягнення порозуміння.

2). **Кооперативне поле** вимагає, перш за все, спираючись на актуальний ситуативний досвід, тобто на обставини комунікативної ситуації, адже інтенція базується саме на цій інформації. Отже, ситуативний контекст має бути однаково розтлумачений для ведення спілкування. Другою передумовою формування інтенції є релевантність, що співпадає із інтерпретацією Д. Спербера та Д. Вілсон [6]. Релевантність виступає базовою характеристикою людської когніції [6, с. 251]. Вона обумовлена контекстом та покликана справляти позитивний когнітивний ефект, під яким мається на увазі здатність інферувати значення, імплікатури. Щодо кооперації, то за І. Кечкешем це – приділення уваги до інтенції мовця [4, с. 49]. Як бачимо, кооперація перетинається із егоцентризмом за допомогою "уваги". Таким чином, на основі визначених компонентів і формується інтенція.

Кооперативні передумови виникнення непорозуміння:

А) Неадекватна інтерпретація ситуативного контексту або його нехтування.

Alan: You know, Sherry, I would really like to see more of you.

Sherry: Maybe we should wait and see how the night goes.

Alan: Oh, no. I mean I have only got one good eye. Can we change places?

Sherry: Sure. (Two and a Half Men, Season 2, Episode 19).

У цьому уривку Шеррі нехтує ситуативним контекстом. Непорозуміння спричиняється амбівалентністю висловлення "I would really like to see more of you". В той час як продуцент Алан вкладає у цю фразу пряме значення, зважаючи на ситуативний контекст

(своє пошкоджене око), адресат Шеррі трактує його висловлення метафорично у контексті, що ближчий, більш помітний для її розуміння (відновлення стосунків). Варто відмітити, що Шеррі демонструє егоцентризм у своєму тлумаченні. Тобто причина непорозуміння як у кооперативному полі, так і егоцентричному.

Б) Відсутність релевантності висловлення.

Leonard: So you see, what you're eating is not technically yoghurt, because it doesn't have enough live acidophilus cultures. It's really just iced milk with carragenin added for thickness.

Penny: Yeah, but it doesn't really answer my question.

Leonard: What was your question again?

Penny: Do you want some?

Leonard: Oh, right, no, I'm lactose intolerant. (The Big Bang Theory, Season 2, Episode 1).

У цьому фрагменті значення висловлення Леонарда не просто інферувати, так як воно не релевантне попередньому висловленню Пенні. Як відомо, загальне питання вимагає чіткої відповіді: "так" або "ні". Проте Леонард девіюється від прямої, чіткої відповіді, тим самим спантеличуючи свою співрозмовницю та унеможливаючи виведення інференції. В даному випадку порушення релевантності відбувається через надмірно емоційний, збуджений стан чоловіка через його захоплення Пенні. Тобто емоції "затуманюють" адекватні навички ведення розмови і призводять до відсутності релевантності висловлення.

В) Неможливість або відмінність потрактування інтенції співбесідника.

Bethany: What do you do?

Howard: Oh, you know, goth stuff. Goth magazines, goth music.

Bethany: No, I meant what do you do for living?

Howard: I'm a scientist. (The Big Bang Theory, Season 3, Episode 3).

Даний фрагмент ілюструє непорозуміння, що склалось через неправильність визначення вкладеної у висловлення інтенції. Говард спирається на вузький ситуативний контекст, прагнучи видати себе за прихильника готичної культури. Він проявляє кооперацію, проте його інтерпретація висловлення виявляється дуже прив'язаною до його фокусу уваги та егоцентричних поглядів, тому він не може розтлумачити питання із вкладеним прагматичним навантаженням. А отже, знову як кооперативні, так і егоцентричні риси задіяні у виникненні непорозуміння.

Соціокультурний фон був виділений І. Кечкешем як окреме поле у зв'язку з тим, що він розглядав міжкультурну комунікацію. Ми ж досліджуємо дискурс носіїв однієї культури. Як було виявлено І. І. Шенбергер, існує значно більша вірогідність виникнення непорозуміння між представниками різних культур, ніж монокультурними мовцями [1, с. 139]. Вивчені приклади дискурсу із наявним непорозумінням підтвердили гіпотезу, відхилення у цьому плані зустрічаються вкрай рідко. А отже, цей фактор не є релевантним у нашому дослідженні.

Висновки. Як бачимо, соціокогнітивний підхід дозволяє розглянути комунікативну ситуацію непорозуміння з огляду на присутні в ній індивідуальні та соціальні риси, а також визначити причини

виникнення цього ускладнення. Досліджуючи дискурс монокультурних, а саме англомовних комунікантів, причини у межах егоцентричного поля є наступними: розбіжності у продукуванні та потрактуванні висловлення, зумовлені індивідуальним досвідом; різна ступінь помітності понять – звертання уваги мовців на різні фактори, чинники, компоненти; неможливість або неадекватність визначення спільного знання; у межах кооперативного поля є такими:

неадекватна інтерпретація ситуативного контексту або його нехтування, відсутність релевантності висловлення; неможливість або відмінність потрактування інтенції співбесідника. Проте причини також можуть бути віднайдені в обох полях одночасно, адже вони дуже тісно взаємопов'язані. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у виявленні кількісного домінування певних причин як найбільш типових на основі зібраних статистичних даних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шенбергер И. И. Коммуникативная ситуация недоразумения в межкультурном и внутрикультурном дискурсе: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20 / Шенбергер Ирина Иосифовна. – Новосибирск, 2010. – 258 с.
2. Dijk T. A. van. Discourse and Context. A Socio-Cognitive Approach / Teun A. van Dijk. – Cambridge : Cambridge University Press, 2008. – 288 p.
3. Grice H. P. Logic and conversation / Herbert Paul Grice // Syntax and Semantics. 3: Speech acts / [ed. by P. Cole, J. L. Morgan]. – New York : Academic Press, 1975. – P. 41–58.
4. Kecskes I. Intercultural Pragmatics / Istvan Kecskes. – NY : Oxford University Press, 2014. – 277 p.
5. Keysar B. Communication and miscommunication. The role of egocentric processes / Boaz Keysar // Intercultural Pragmatics. – 2007. – Vol. 4-1. - P. 71 – 84.
6. Sperber D. Relevance: Communication and Cognition / D. Sperber, D. Wilson. [2nd ed.]. – Oxford : Blackwell, 1995. – 338 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Dexter : [TV series] : Our Father / directed by Keith Gordon. – Clyde Phillips Production, 2008. – Season 3, Episode 1. – 58 min.
2. Psych : [TV series] : 9 Lives / directed by Matt Shakman. – Universal Cable Productions, 2006. – Season 1, Episode 5. – 43 min.
3. Suits : [TV series] : Play the Man / directed by Tim Matheson. – Hypnotic, Universal Cable Productions, 2011. – Season 1, Episode 7. – 42 min.
4. The Big Bang Theory : [TV series] : The Bad Fish Paradigm / directed by Mark Cendrowski. – Chuck Lorre Productions, 2008. – Season 2, Episode 1. – 22 min.; The Gothowitz Deviation / directed by Mark Cendrowski. – Chuck Lorre Productions, 2009. – Season 3, Episode 3. – 20 min.
5. Two and a Half Men : [TV series] : A Low, Guttural Tongue-Flapping Noise / directed by Gary Halvorson. - Chuck Lorre Productions, 2005. – Season 2, Episode 19. – 22 min.

REFERENCES

1. Shenberger I. I. The communicative situation of misunderstanding in intercultural and intracultural discourse: disser. ... PhD: 10.02.20 / Shenberger Irina Iosifovna. – Novosibirsk, 2010. – 258 p.
2. Dijk T. A. van. Discourse and Context. A Socio-Cognitive Approach / Teun A. van Dijk. – Cambridge : Cambridge University Press, 2008. – 288 p.
3. Grice H. P. Logic and conversation / Herbert Paul Grice // Syntax and Semantics. 3: Speech acts / [ed. by P. Cole, J. L. Morgan]. – New York : Academic Press, 1975. – P. 41–58.
4. Kecskes I. Intercultural Pragmatics / Istvan Kecskes. – NY : Oxford University Press, 2014. – 277 p.
5. Keysar B. Communication and miscommunication. The role of egocentric processes / Boaz Keysar // Intercultural Pragmatics. – 2007. – Vol. 4-1. - P. 71 – 84.
6. Sperber D. Relevance: Communication and Cognition / D. Sperber, D. Wilson. [2nd ed.]. – Oxford : Blackwell, 1995. – 338 p.

Egocentrism and cooperation within the communicative situation of misunderstanding

K. Yurovskykh

Abstract. The article analyzes the concepts of egocentrism and cooperation in communication in general and in the situation of misunderstanding in particular. Based on the principles of the sociocognitive approach, the constituents of communication are graphically represented. The areas with a high probability of misunderstanding appearance are detected, and the specific problems that lead to misunderstanding are identified. The results of the research are supported with the examples taken from the English dialogical discourse.

Keywords: *egocentrism, cooperation, misunderstanding, situational context.*

Эгоцентризм и кооперация в рамках коммуникативной ситуации недоразумения

Е. А. Юровских

Аннотация. В статье проведен анализ понятий эгоцентризма и кооперации в коммуникации в целом и ситуации недоразумения в частности. Опираясь на принципы социокогнитивного подхода, графически изображены составляющие коммуникации. Выявлено зоны, в которых существует вероятность возникновения недоразумения, а также идентифицированы конкретные проблемы, приводящие к этому явлению. Результаты исследования подкреплены примерами из англоязычного диалогического дискурса.

Ключевые слова: *эгоцентризм, кооперация, недоразумение, ситуативный контекст.*